

Müslümova Ofelya Surxay qızı⁸⁸
DƏRS PLANINDA İNNOVATİV LAYİHƏLƏR

Məktəblər mövcud olduğdan bəri, planlaşdırılmış innovasiyalar yaxud islahatlar məktəb təcrübəsində dəyişikliklərin bölünməsinə bir vasitə kimi istifadə edilir və bu üsulla həyat gerçəkliyindəki dəyişən şərtləri hesaba almaq məqsədi qoyulur. Planlaşdırılmış innovasiyanın həyata keçirilməsinə tədris planları ən yaxşı nümunədir. Bu həyata keçirilmə tədbirləri həmişə uğurlu olmayıb, bunlar yalnız bu sahədə aparılmış təcrübələrin balansıdır. Fullan göstərmişdir ki, əgər islahatlara şans verilsə, bir çox şərtlərin birlikdə ortaya çıxması lazımdır. Məsələn, əgər yalnız yeni materiallar yaxud kurikulum təyin edilsə bu kifayət etmir. Bunun üçün digər dərs metodları, digər təşkilati ölçülər və didaktik əsas rəylər (fikirlər) də daxil edilməlidir. İnnovasiyanın dərslə faktiki olaraq görülməsi çox uzun bir yoldan keçir. Ancaq təsəvvür tələfindən baxıldıqda elmi idrakın və tələblərin konkret təhsil planı məzmununa qarışması uzun sürən bir prosesdir.

Artıq 1990-cı illərin əvvəllərində dərs planlarından müəyyən şeylərin xaric edilməsi tanındı. “Təşkilati inkişafda əlavə olaraq dərs, tərbiyə və təhsilin əsil səbəbi kimi çıxış edir, yəni də can atılan məqsəd, məktəb inkişafının daha da yaxşılaşdırılmasıdır, yəni məktəb nailiyyətlərinin, keyfiyyətlərinin yüksəlməsidir” (Şrats 1995, 269). Əvvəlki araşdırmalarda artıq açıqlanmışdır ki, dərs planındakı innovasiyalar şərti olaraq dərslərə paylanır. Məlum olmuşdur ki, məktəbin gündəlik həyatındakı yeniliklər heç vaxt böyük çevrilişlə əlaqədar ola bilməz, çünki bununla mövcud normalar və təcrübələr təhlükəyə düşür və bu, bu günə qədər olan işlərin bərk tənqidinə gətirib çıxarır. Hər halda aydın haşiyələnmiş yeniliyin məzmunu məlum olmalıdır və indiyə qədər buna cavabdeh olan yalnız bir hissəni ayıra bilər. İndiyə qədər çox güclü yayılmış təcrübənin, yeniliklərinin çox az şansı olur. Əksər məktəb pedaqoji islahatları çox ideal və optimal layihələrdə təbliğ edən yeniliklər müəllimləri məyus edir və buna görə qorxuducu və əsaslandırıcı təsir edir.

Digər aspekt isə dərs planlarının yenilənmə məqsədlərini nə dərəcədə aydınlaşdırmağı və dəqiq formalaşdırması, üstünlüklərin və arxa planın göstərilməsi və öz mənasında müəllimlər üçün təsvir edilməsi məsələsidir. Bu zaman, əgər müəllimlər üçün harada yüngülləşmə və yükə azalma aydınlaşdırılırsa, bu çox pozitiv təsir edir. Bununla əlaqədar olaraq tədris planlarının məzmunu, praktiki yerləşdirilməsi konkret göstərişlər və misallar anlamını sürətləndirməyə və qorxunu aradan qaldırmağa çox yardımçı olur. Həmçinin bir-birilə bağlı tələblərin arasındakı məhdudluq bir tərəfdən məsləhət və təklifləri, digər tərəfdən isə anlaşılmaqları və qeyri-müəyyənlikləri aradan qaldıra bilər.

Bununla yanaşı, tədris planı öz şəxsi formalaşması üçün açıqlıq buraxmalıdır: Rəhbər xətlər və tədris planları ən tez o zaman əlverişlidir ki, təkcə bunun üçün ən kiçik formalaşmış ölçülər deyil, həmçinin əsas məqsədlərin və geniş mövzu sahələrinin açıq təsvir edilmiş tələblərlə uzaqlaşdırılmış olsun. Bunlarla təkcə material bolluğu deyil, həm də öyrəndənlərə olan təzyiq məhdudlaşdırılır, həm də onlarda, başlıca işlərinə inam hissələri yaradılır və ümumiyyətlə, onlara öz şəxsi yaradıcı və müvafiq şagirdlərə aid olan yollarla getməyə imkan və şərtlər verilməlidir.

Inkişaf prosesində anlaşmanın yaranması və şəxsi təsirin qəbulu, aid olanların iştirakını imkanlaşdıranda innovasiyalar bir o qədər təsirli olur və ona nail olunur. Müxtəlif fəaliyyətlər, o cümlədən iclaslar, nöqtəyi-nəzərlər, məktəbdaxili konfranslar və təkmilləşmələr, internet sorğuları ümumi inkişaf dövründə intensiv və fikir mübadiləsi ilə fəaliyyətə gətirilməlidir. Bu tədbirlərin məqsədi, müəllimləri –yenilənmə dövrünün ilk vaxtında həssaslaşdırmaq, inkişafın aktual vəziyyəti haqqında məlumat vermək və inkişaf prosesinə inteqrasiya etməkdən ibarətdir. Əgər müvafiq olan fənlər “transportlaşdırılırsa” və daha anlaşılana edilərsə, yenilənmənin gündəlik məktəb həyatında həyata keçirilməsi şansı daha çox olur.

Haynişin fikrincə, müəllimlər ciddi qəbul edilsə və etimadlar inkişaf etdirilsə, burada fənlər öz yerini almış olur və hər iki şərt pedaqoji və digər innovasiyaların daha asan qəbul edilməsi və nəhayət onlarla eyniləşdirilməsinə imkan verir. Tədris planındakı innovativ layihələr ixtisasca konkretləşdirilməsə, əyanlaşdırılməsə və əməliyyatlaşdırılməsə onlar məzmunuz və anlaşılmaqla olaraq qalır. Bunlara ixtisasca genişlənmiş işlər layihəsində də rast gəlinir. Burada həmçinin fənlərə istinad edən impulslara istinad etmək lazımdır və bundan da addım-addım vacib olan sonrakı inkişaf yolu göstərilir. Bununla bərabər pedaqoji innovasiyaların dövr etməsi şansı müvafiq olan zaman tələb edir; Hayniş bir neçə zaman kəsiyi fərqləndirmişdir: innovasiyaların yerinə yetirilməsinin ən çətin anları və yeni pedaqoji rəhbər ideyaların qəbul edilməsinin əlverişli anları, buna misal məktəblərin özünün artıq müvafiq istiqamətlərini düşünüb tapmasıdır.

Holtappels isə “düzgün zaman” dəyişikliyi ilə əlaqədar “bərabər çəkilişə istinad edən paradigma” dan danışır. Bir məktəbin bərabər çəkiliş sistemi xarici sahə faktorları və daxili təşkilati problemlərlə işə maneçilik törədə bilər. Dəyişikliyə çağırış bu zaman narazılıq və yaxud məktəb üzvlərinin işinin ağırlaşması ilə nəticələnir, müəyyən vəziyyətlər və yaxud gedişətlər artıq nə dözümlü, nə də yararlı hesab edilir. Bu ruhi vəziyyətlər yaxud onların təsir nəticələri (məs: şagirdlərin uğursuzluqları, qəribəlikləri, aşağı düşmüş valideyn dəstəyi) dəyişiklik tələbatına səbəb ola bilər, bu isə yenidən “bərabər çəkiliş” yarada bilər (yəni narazılıq yaratmış məktəb keyfiyyəti). İnnovasiya prosesində maneçilik yaradan faktorların üst-üstə düşən təhlilindən bərabər çəkilişin yenidən yaranmasında yeni istiqamətlənmənin kommunikativ inkişafından söhbət gedə bilər”. (Holtappels 1995, s.38)

Məktəb strukturu və innovasiyalar

İnnovasiyaların uğurlu olması üçün onlara təkan verilməsi, irəli aparılması, həmçinin dəstəklənərək sürətləndirilməsi həlledici bir addımdır. Hər hansı bir məktəbin pedaqoji- təşkilati, özünü yeniləmə qabiliyyəti, xüsusi ilə

⁸⁸ Gəncə Dövlət Universiteti, ofelva.muslumova@inbox.ru

müəllim kollegiyası innovasiya potensialından, məktəbdaxili şəxsiyyətin inkişafı, hər şeydən əvvəl isə məktəb rəhbərliyinin pedaqoji menecmentliyindən asılıdır.

Məktəbdə pozitiv innovasiya iqliminin inkişafı

Təşkilatların adi anlayışının vacib əlamətlərindən biri də bürokratiya modeli mənasında şəxsiyyət müstəqilliyi və göstərişlərin əlaqədarlığıdır. Burada xidməti göstərişlər innovasiyaların kateqoriya ardıcılığına səbəb olur; məktəb dəyişikliyi idarəçilik tətbiqi ilə yerinə yetirilir, məs: bir fənn üçün yeni əsas xətt. Həyata keçirilən innovasiyaların səmərəliliyi rəşional-təcrübi strategiyalarda özünü doğruldur, deməli onda innovasiya səbəbləri həm ağıllı və irəliyə aparandır.

“İdarəetmə və rəşional-təcrübi strategiyaların məktəb innovasiyalarında müəyyən sərhədi var, əksər halda onlar fəaliyyətə başlayanda müəyyən mübahisə doğursasa, bu zaman innovasiyaları öz dəyərində, motivlərinə və təcrübəsinə, qabiliyyətlərinə, bacarıqlarına və səmtləşməsinə görə səhələ ayırmaqla yerləşdirmək lazımdır. Əgər məktəb rəhbərliyi bu zaman qəti, impulsverən rol oynayarsa, innovasiyaların məktəbdə yalnız bir şansı olur. Bunun bir növü psixoloji dəstək mənasında yeniliklər cəmləşdirilərək müəllimlər tərəfindən əminliklə və ciddi olaraq məktəb rəhbərliyinin ruhlandırma, müracət və hörmət etməsi ilə qəbul edilməsidir. Digər tərəfdən isə rəhbər şəxsləri ideya, impuls verən və həmçinin tələbatın inkişafını sürətləndirən kimi anlamaq bu zaman yenilikləri kollegiyadan keçirərək inkişaf etməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Kollegiyada mövcud olan səlahiyyətlərlə əlaqədar və bunların kolleqalar tərəfindən birlikdə qəbul edilməsi və işlənilib hazırlanması, öz şəxsi sınaqlarına qəbul edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman dinamik inkişaf elə bir vüsət almalıdır ki, digər müəllim qüvvəsini də burada iştirak etməyə cəlb etməlidir, çünki onlar yeniliklə öz şəxsi təcrübələrində tanış ola bilərlər. Bu zaman məktəb rəhbərliyinə xas olan bir öhdəlik qalır ki, bu cür baza təşəbbüskarlığını əldə bərk tutmaq, yeni yollar axtaran, işə qəbul edilmiş heyəti dəstəkləmək vacibdir.

Rəhbərliyin ən ardıcıl məqsədi məktəbdə əhatəli öyrənmə mədəniyyətini yaratmaqdır. Bu isə öyrəndənlərə yeni sınaqlar etmək, dərstdə yeni perspektivləri yaşamaq, alternativ metodlarla tanış olmaq və bununla da yeniliyin ardıcıl olaraq ən yaxşı anlaşılmasına nail olmağa imkan verir. Yenə də kooperasiya və kommunikasiya üçün mürəkkəb məktəbdaxili infrastrukturun qurulması əsas şərtədir, bu isə problem həlli qabiliyyətini sürətləndirir. Bu cür əməkdaşlıq və öyrənmə mədəniyyətinin qərarlaşması yolunu hazırlamaqla deyil, onu həm də çoxlu halda tez-tez informasiya səhələrində bünövrəsini qoymaq lazımdır. Artıq bu adları çəkilən şərtlər məktəb və rəhbərliyi tərəfindən (məktəbə xas səlahiyyətlərin səfərbərliyi, kommunikasiya və əməkdaşlıq strukturunun yaranması) ümumi pozitiv innovasiya iqliminin inkişafına yönəldilir, yeniliklərin məktəbdə yayılması əsasən məktəbin əhvali-ruhiyyəsidən, kollegiyadakı normalar və mədəniyyətdən, təşkilatın ruhundan asılıdır. Əgər söhbət “Səhvlər mədəniyyətindən gedirsə, kollegiyada toleranslığa əməl edilməsi çox həlledici rol oynayır və bunlar nüfuza zərər vermədən şəxsi problemlər haqda danışımağa imkan verir.

İnnovasiya prosesində valideynlər

Nəhayət, bu əldə edilmiş innovasiya prosesində valideynlərin də öz payı var. Bütün bunlara yalnız o zaman nail olmaq olar ki, əgər məktəb və məktəb nəzarətində valideynlər innovasiya haqqında məlumatlandırılısın və valideynlərlə tez-tez aparılan birgə işlərlə irəli getsinlər. Bütün bu fəaliyyətin əsas məqsədi o olmalıdır ki, məktəb işlərini valideynlərə daha yaxşı anlatmaq, pedaqoji dialoq imkanlaşdırmaq və bununla valideynlərin də özlərinin məktəb işinə dəstək olmasına və möhkəmləndirilməsinə təsirini gücləndirmək lazımdır.

İnnovasiyalar və müəllimlər

Tədris planı, aidiyyəti olan müəllimlərin ümumi həyata keçirmə prosesində hansı rolu oynamağından asılıdır. Yeni pedaqoji dərş deyənlər tərəfindən vaxt intensivliyi ilə öyrənmə prosesində yeni qabiliyyətlərin inkişafı və yeni təcrübələrin qəbul edilməsi ilə həyata keçirilir. Burada məqsəd indiyə qədər təcrübələşdirilmiş əsaslı hərəkət nümunələrini yerləşdirmələrini dəyişdirməkdən ibarətdir. Dəyişikliklər üçün ənənəvi hazırlıq çox vaxt problemlərlə üzleşir. İnnovasiyaların məktəb həyatında daha təsirli olması üçün mütləq müəllim heyətinə öyrənmə üçün kifayət qədər vaxt ayrılmalıdır, yəni misal olaraq gündəlik praktikada treninq və sınaq imkanları yaradılmalıdır və bu yenilənməni tam mənası ilə qavramağa şərait yaradır. Əgər bu faktorlar nəzərə alınarsa müəllimlərə indiyə qədər olan təcrübələri yaymaq məqsəduyğundur. Bunlar hamısı kolleqaların köməyi ilə baş verərsə, bu çox əhəmiyyətli olar, çünki kollegiyanın əldə etdiyi məlumatlar, digər eyni situasiyalarda olan kommunikasiyada olduğu kimi çox vacibdir.

Yekun

Əgər yuxarıda qeyd olunan əlverişli şərtlər yerinə yetirilsə belə, innovasiyaların vəziyyəti ümumilikdə belə məktəblərdə asan vəziyyətdə olmur. Hayniş bu haqda demişdir: “Bir çox inkişaf edən, ancaq stabil inkişafı yenidən zəiflədə bilən təsirlər vardır. Misal üçün belə innovativ inkişaf təzyiq altına düşürlər və ola bilsin hətta diqqətsizlik nəticəsində səhvə yol verilir. Əgər məktəb sisteminin yaxın hissələri getdikcə ənənəvi əsas pedaqoji ideyaları kurikular əhəmiyyət kəsb edərsə. Köməkçi vasitələr mənbəyi səhəsindəki kəsmələr də inkişafa ləngidici təsir edir və motivasiyanı məhdudlaşdırır. Nəhayət elə çətinliklər də vardır ki, müəllimlərin didaktik təfəkkürləri nəticəsində baş verir, o vaxta qədər özünü doğrultmuş vərdişlər etablaşdırılır və güclü təsirə məruz qalır və yalnız tədriscən dəyişikliyə uğrayır. Bütün bunları nəzərə alsaq belə qənaətə gəlmək olar ki, innovasiyalar uzun müddətli vaxt horizontlarına təyin edilir, çox səbirli olmağı, xeyli dəstək və toleranslığı, ruhlandırma və misallarla yeni didaktik təfəkkür nümunələri ilə inkişaf etdirilir. Artıq bu adları çəkilən şərtlər məktəb və rəhbərliyi tərəfindən pozitiv innovasiya iqliminin inkişafına yönəldilir, yeniliklərin məktəbdə yayılması əsasən məktəbin əhvali-ruhiyyəsidən, kollegiyadakı normalar və mədəniyyətdən, təşkilatın ruhundan asılıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. ISB(2005 a):Glossar. Begriffe im Kontext von Lehrplänen und Bildungsstardats, s.30

2. Die Anforderungszufen für die Zielklasse Wisse waren
3. Tillmann K.J. Lehrplan und alltägliches Handeln von Lehrer, 1997
4. Schlegel P.S. Zur Situation der empirischen Lehrplanforschung, 2003, s. 41
5. BMBF, Zur Entwicklung nationaler Bildungsstandards, 2003, s.36
6. Der Lehrplan der ehemaligen DDR, Völlstädt 1995 S.17-42
7. T.Heinisch, Bedingungen für eine erfolgreiche Umsetzung curricularer Innovationen in der Schule, 1994, s.10

Xülasə

Müəllifin qeyd etdiyi kimi tədris planları ən tez o zaman əlverişlidir ki, təkcə bunun üçün ən kiçik formalaşmış ölçülər deyil, həmçinin əsas məqsədlərin və geniş mövzu sahələrinin açıq təsvir edilmiş tələblərlə uzaqlaşdırılmış olsun. Bunlarla təkcə material bolluğu deyil, həm də öyrədənlərə olan təzyiqlə məhdudlaşdırılır, həm də onlarda başlıca işlərində inam hissələri yaradılır və ümumiyyətlə, onlara öz şəxsi yaradıcı və müvafiq şagirdlərə aid yollarla getməyə imkan və şərtlər verilir. İnnovasiyaların məktəb həyatında daha təsirli olması üçün mütləq müəllim heyətinə öyrənmə üçün kifayət qədər vaxt ayrılmalıdır, yəni misal olaraq gündəlik praktikada trening və sınaq imkanları yaradılmalıdır və bu yenilənməni tam mənası ilə qavramağa şərait yaradır.

İnkişaf prosesində anlaşılanın yaranması və şəxsi təsirin qəbulu, aid olanların iştirakını imkanlaşdıranda innovasiyalar bir o qədər təsirli olur və ona nail olunur. Müxtəlif fəaliyyətlər, o cümlədən iclaslar, nöqtəyi-nəzərlər, məktəbdaxili konfranslar və təkmilləşmələr, internet sorğuları ümumi inkişaf dövründə intensiv fikir mübadiləsi ilə fəaliyyətə gətirilməlidir. Müəllifin bəhs etdiyi bu tədbirlərin məqsədi, müəllimləri –yenilənmə dövrünün ilk vaxtında həssaslaşdırmaq, inkişafın aktual vəziyyəti haqqında məlumat vermək və inkişaf prosesinə inteqrasiya etmək deməkdir.

Açar sözlər: *innovasiya, məktəb, təhsil müəssisəsi, tədris planı, müəllimlər, innovativ layihələr*

Innovative projects in the lesson plan

Summary:

In this article the author deals with the suitable moments for the curriculum and shows that for this, not only the least formed measures, but also main objectives and large topic areas should be coordinated. Not only the abundance of materials but also the pressure on the teachers is limited by this and also confidence is made in their main work and generally opportunities and conditions are given to them to go on their own creative ways and on the ways belonging to different students. In order to make the innovations more effective in school life, you need to allow enough time for the teaching staff, ie, training and testing opportunities in daily practice, for example, to make sense of the update. In the process of development when the formation of understanding and adoption of the individual influence and the presence of belongings are realised, the more effective the innovation becomes and is achieved. Different activities and also meetings, viewpoints, conferences at the school and improvements, internet surveys should be brought into activity with intensive opinion exchanges during the period of general development. The aim of these events which the author deals with is the sensitivity at the early stage of innovation, to inform about the actual situation of progress and to integrate into the process of progress.

Key words: *innovation, school, educational institution, curriculum, teachers, innovative projects*

Иновационные проекты в плане урока

Резюме:

По мнению автора, учебная программа наиболее уместна, когда она имеет не только самые маленькие размеры, но и с четкими требованиями основных целей и широких предметных областей. Это не только недостаток материала, но и давление на учащихся, они также создают чувство уверенности в своей основной работе, и им, как правило, предоставляются возможности и условия, которым они должны следовать в своих собственных творческих и актуальных отношениях. Чтобы сделать инновации более эффективными в школьной жизни, учителям важно уделять достаточно времени обучению, то есть предоставляя возможности обучения и тестирования, например, в повседневной практике, которые позволят им полностью понять обновление.

Появление понимания и личного влияния в процессе развития и инноваций гораздо эффективнее, когда оно позволяет участвовать. Следует активизировать различные виды деятельности, в том числе сессии, тематические исследования, внутри школьные конференции и улучшения, а также интернет-опросы с интенсивным обменом идеями в течение всего периода разработки. Цель этих действий, как описано автором, состоит в том, чтобы обучить своих учителей на ранних этапах цикла обучения, информировать их о текущем состоянии развития и интегрировать в процесс развития.

Ключевые слова: *инновации, школа, учебное заведение, учебный план, учителя, инновационные проекты*

Innovative Projekte im Stundenplan

Nach Ansicht des Autors ist der Lehrplan am besten geeignet, wenn es sich nicht nur um die kleinsten Dimensionen handelt, sondern auch um die expliziten Anforderungen der Hauptziele und der breiten Fachbereiche. Dies ist nicht nur ein Mangel an Material, sondern auch der Druck auf die Lernenden, sie schaffen auch ein Gefühl des Vertrauens in ihre Kernarbeit und sie erhalten im Allgemeinen die Möglichkeit und die Bedingungen, auf ihre eigene kreative und relevante Weise zu folgen. Um die Innovationen im Schulleben effektiver zu gestalten, ist es wichtig, dass

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT.

die Lehrkräfte ausreichend Zeit für das Lernen aufwenden, d.h ihnen Schulungs- und Testmöglichkeiten, beispielsweise in der täglichen Praxis, bieten, damit sie die Aktualisierung vollständig verstehen können.

Das Aufkommen von Verständnis und persönlichem Einfluss im Entwicklungsprozess und Innovation ist viel effektiver, wenn es die Teilnahme ermöglicht. Verschiedene Aktivitäten, einschließlich Sitzungen, Fallstudien, Schulkonferenzen und Verbesserungen sowie Internetumfragen, sollten während der gesamten Entwicklungsphase durch einen intensiven Gedankenaustausch intensiviert werden. Ziel dieser vom Autor beschriebenen Aktivitäten ist es, die Lehrer zu Beginn des Lernzyklus auszubilden, sie über den aktuellen Entwicklungsstand zu informieren und sie in den Entwicklungsprozess zu integrieren.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova